

מקרו-כלכלה של החברה החרדית והפרדוקס הכלכלי

ניצה (קלינר) קסיר

המשנה ליו"ר המכון

הנהלת אסם, בני ברק

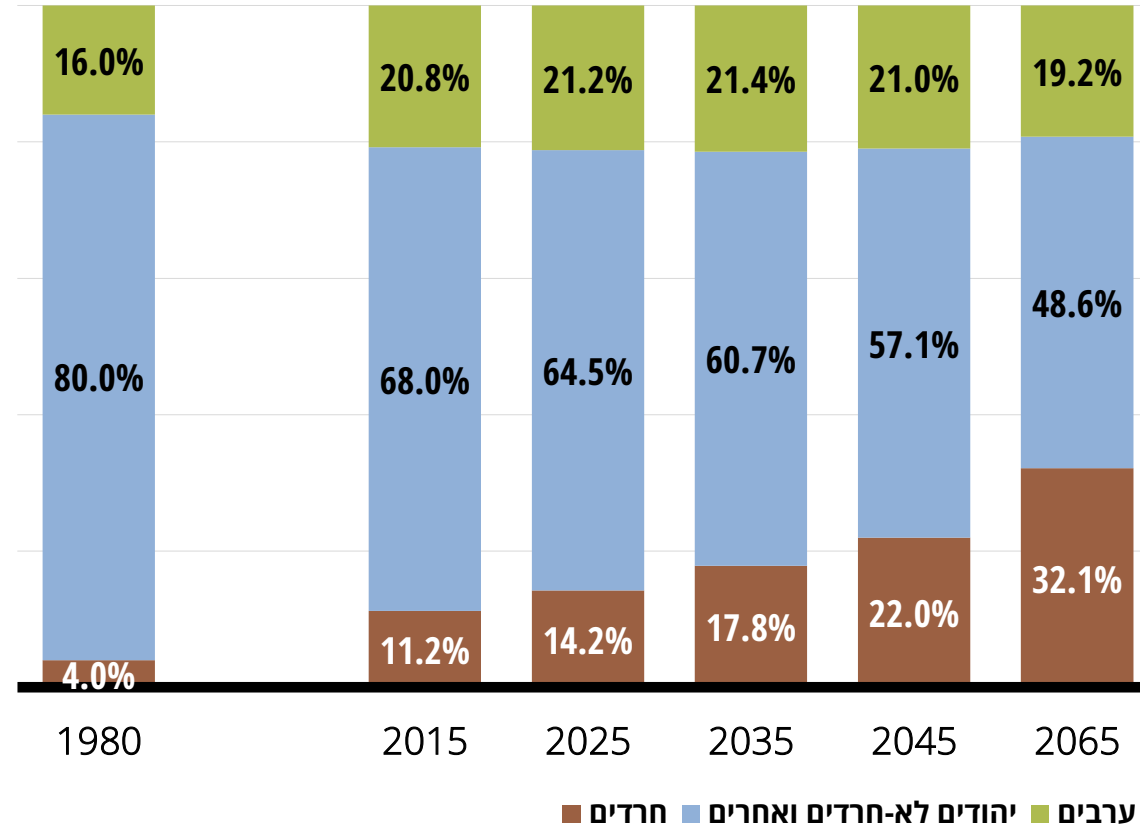
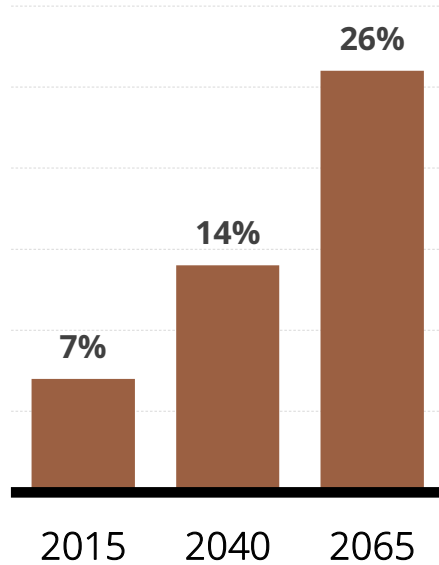

המכון
החרדי
למחקרי
מדיניות

תחזית אוכלוסיית ישראל

תחזית דמוגרפית, כלל הגילים

האוכלוסייה בגיל העבודה העיקרי

ב-2065 כשליש מהאוכלוסייה תהיה חרדית

יהודים לא-חרדים יהוו פחות ממחצית מהאוכלוסייה

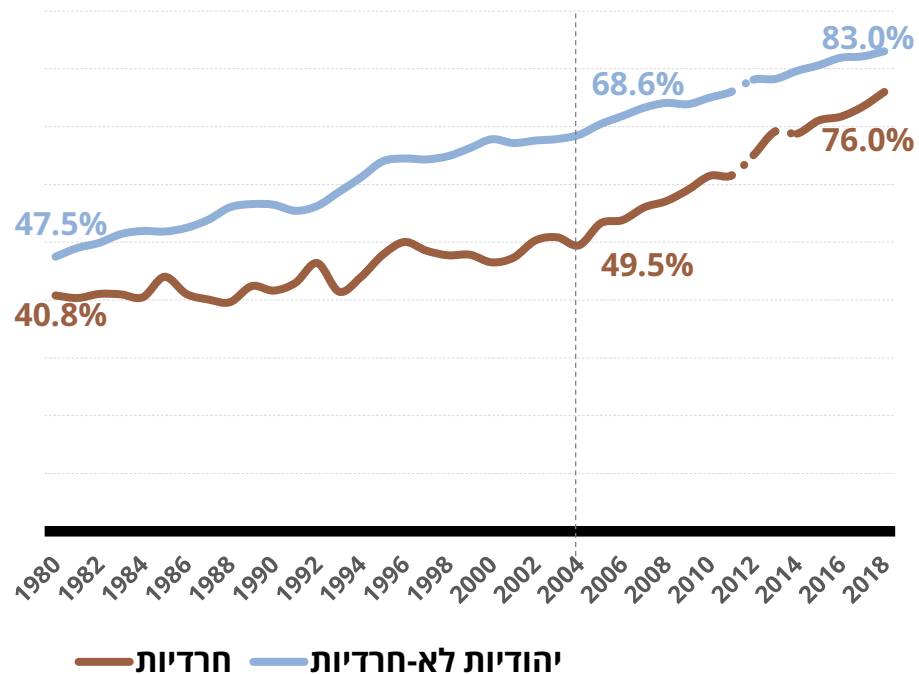
מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "אימות חיים של אוכלוסיית בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. כתובים: שנת 1980 – עיבודים מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שנים 2015–2065 – מצגת "אוכלוסיית ישראל בפתחה של שנת 2017 ותרחישים לגידול האוכלוסייה בעתיד", ד"ר אחמד חליחל, הלמ"ס.

מגמות כלכליות בחברה החרדית

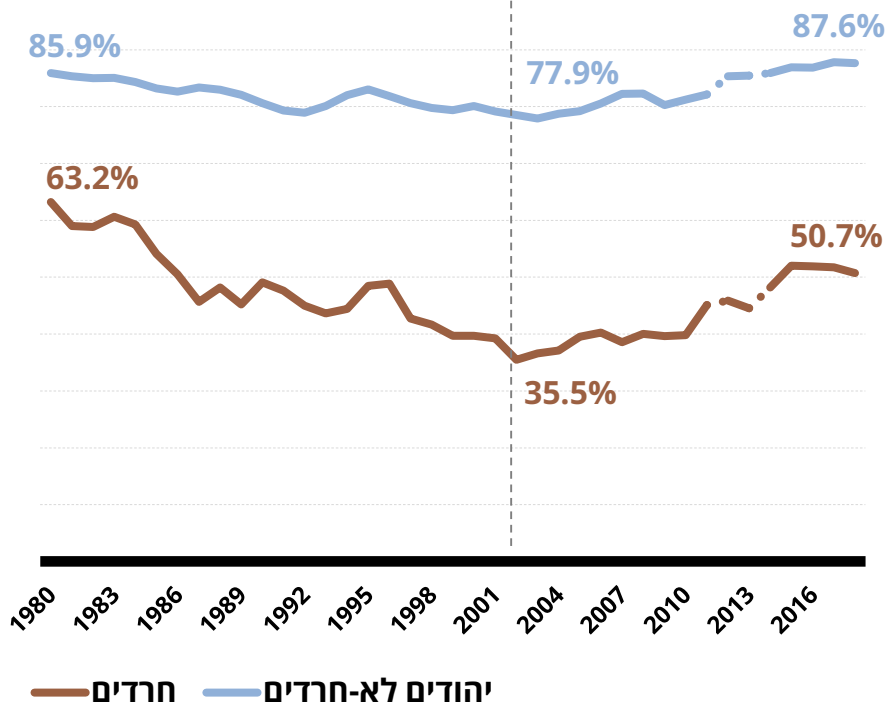
תעסוקה

שיעור התעסוקה

שיעור תעסוקת נשים

שיעור תעסוקת גברים

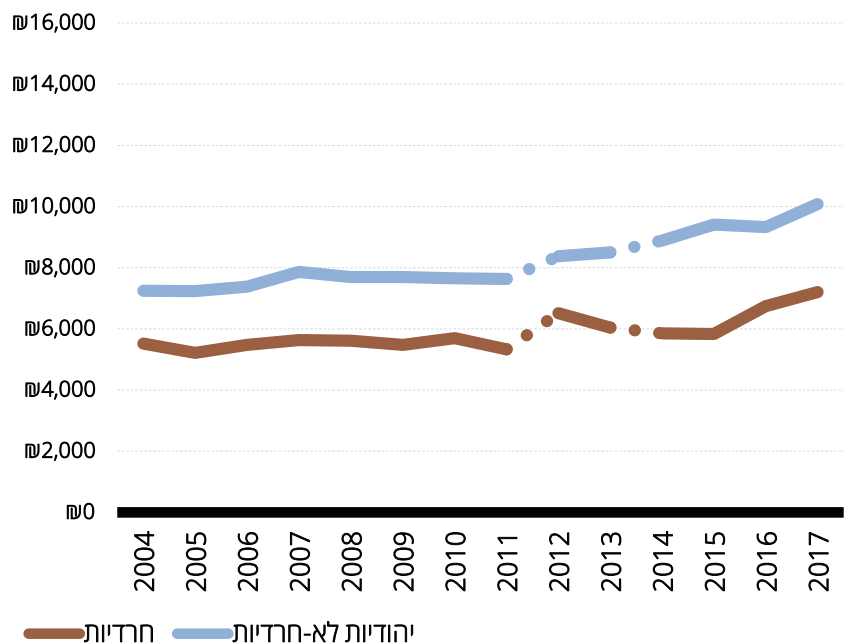

השתלבות
משמעותית של
חרדים בתעסוקה
בעשור וחצי
האחרונים

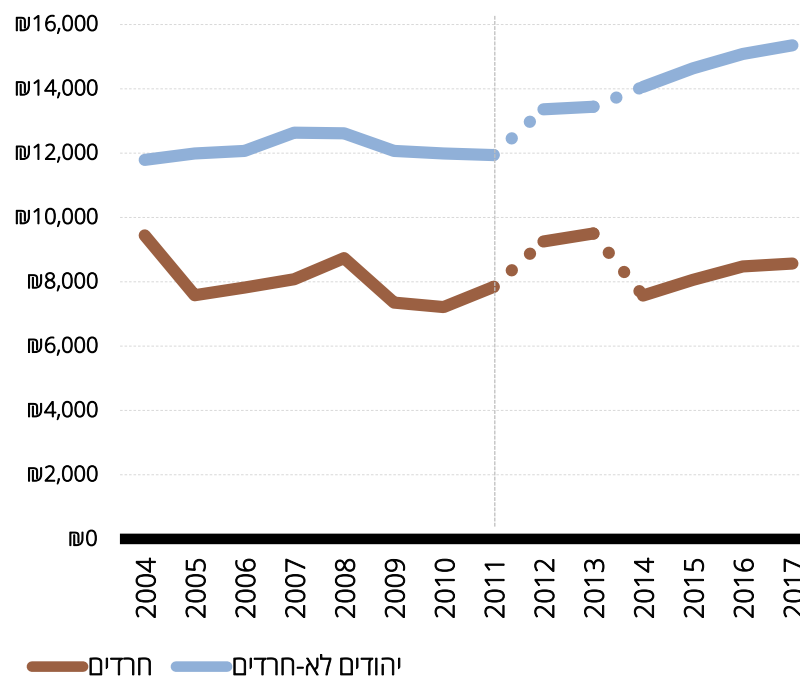
מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1994–2018, גילי עבודה עיקריים (25–64). עד שנת 2014 הגדרת החרדים היא לפי בית ספר אחרון, משנת 2014 – לפי הגדרה עצמית.

התפתחות השכר החודשי לשכיר

התפתחות השכר, נשים

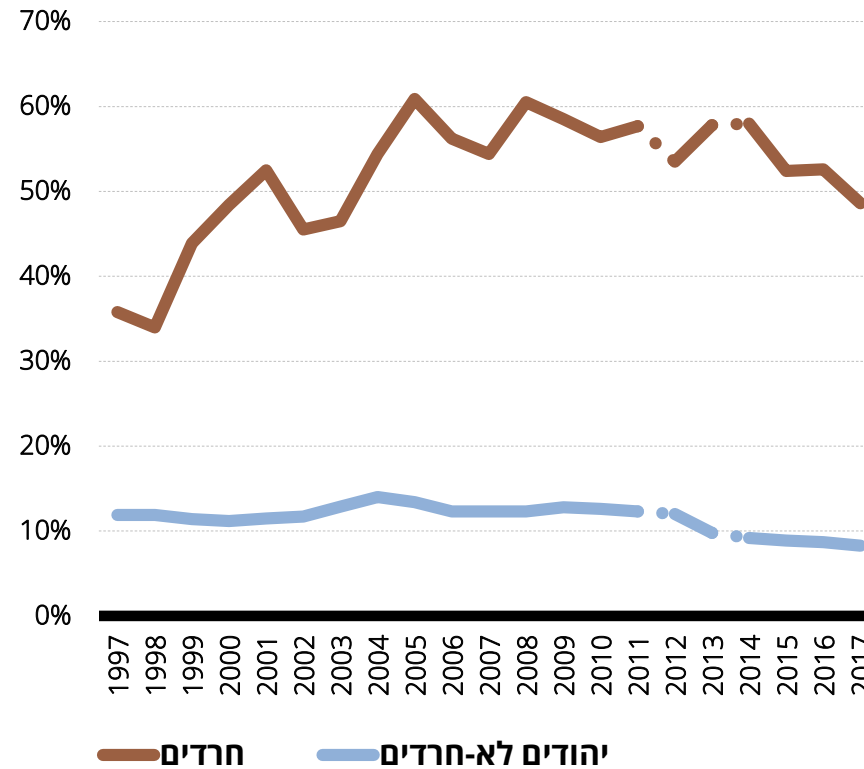
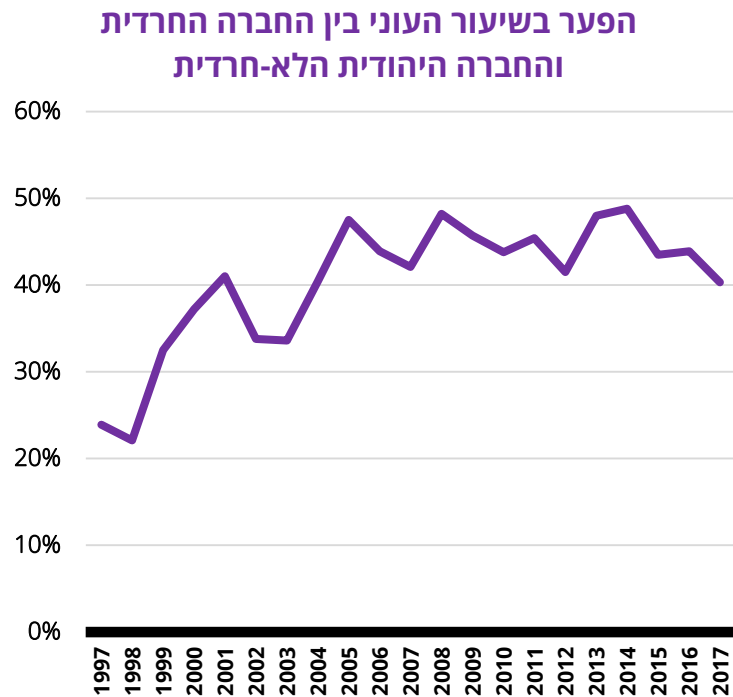

התפתחות השכר, גברים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיית בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: עיבודים לסקרי הוצאות והכנסות משק הבית של הלמ"ס, 2004–2017. זיהוי האוכלוסייה החרדית עד שנת 2014 מבוסס על הגדרת בית ספר האחרון. החל משנה זו הזיהוי מבוסס על הגדרה עצמית. שכר – הכנסה ממוצעת מעבודה, מחירי 2017. גילי 25–64.

תחולת העוני לפי קבוצות אוכלוסייה, אחוזים, שנים 1997-2017

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות החיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. עיבודים לסקר הכנסות (עד 2011) וסקר הוצאות משק הבית (מ-2012) של הלמ"ס, 2017-1997. עד שנת 2014 זיהוי האוכלוסייה החרדית מבוסס על הגדרת בית הספר האחרון. החל משנה זו זיהוי אוכלוסיות מבוסס על הגדרה עצמית.

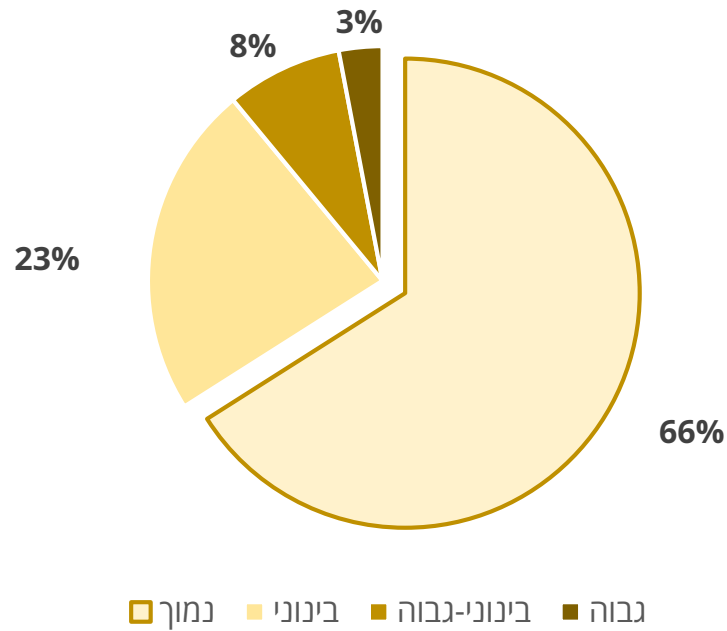
העוני בחברה החרדית

תמונת מצב

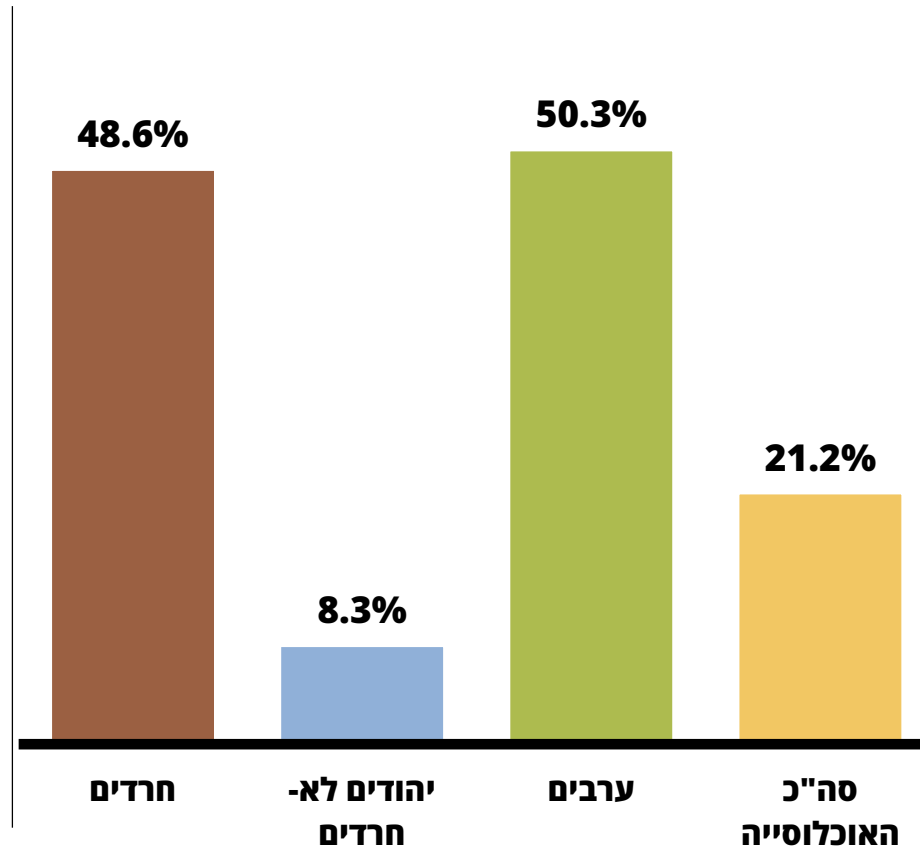
תמונה קודרת - שיעור
גבוה של עניים, עוני
עמוק ומתמשך

שיעורי העוני (לפי הגדרה רשמית)

מעמדות כלכליים, בחברה החרדית

44% מהיהודים הלא-חרדים משתייכים
למעמד הבינוני-הגבוה או למעמד הגבוה

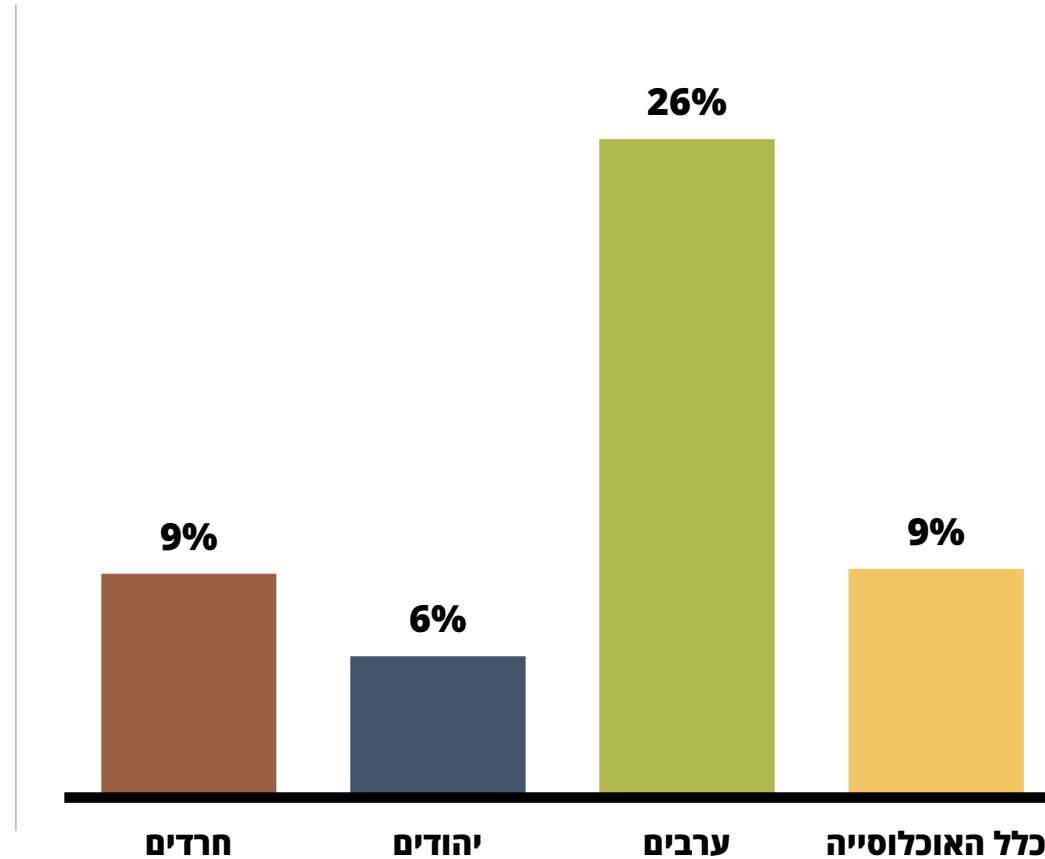

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית - היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון ל-2017).
כתובים: סקר הוצאות משק הבית של הלמ"ס, 2017. (חרדים - לפי הגדרה עצמית).

- **עוני הוא מצב של רווחה נמוכה וחוסר יכולת לספק צרכים בסיסיים**
- מהי אותה רמת רווחה נמוכה? מה מגדיר את האדם כעני?
- **מקובל למדוד עוני על פי רמת הכנסות** – בשל נוחיות המדד ובשל המתאם בין ההכנסות והרווחה
- **לעוני ממדים רבים**
 - לא רק הכנסה נמוכה אלא גם רמות נמוכות של בריאות, חינוך ועוד
 - שוליים חברתיים, חוסר השתייכות לחברה, תחושת נחיתות חברתית וערך עצמי נמוך ("תרבות העוני" – Lewis, 1971)
- **נשאלת השאלה האם זה המצב בחברה החרדית?**

שיעור המדווחים על אי-ביטחון תזונתי ניכר

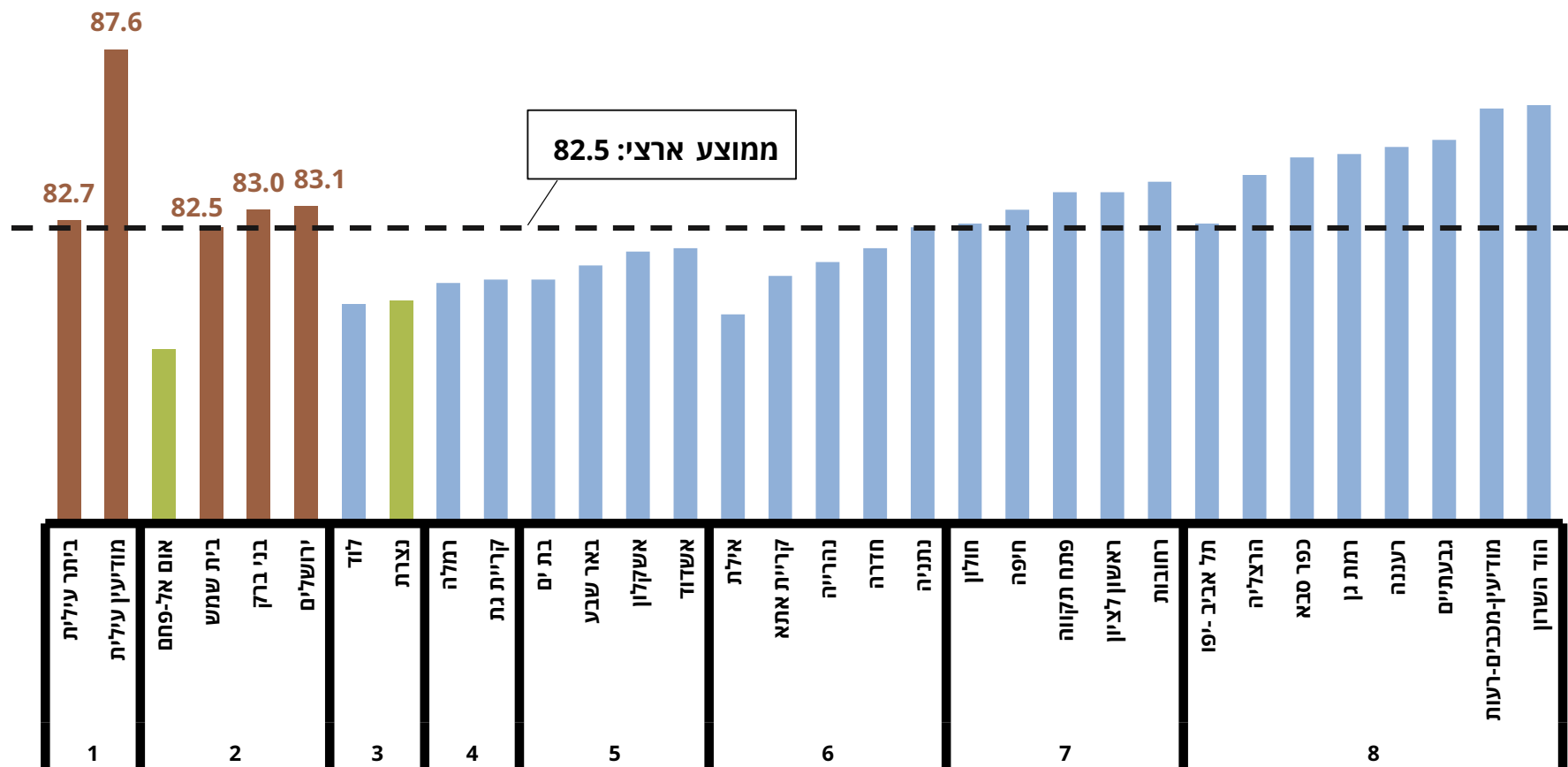
שיעור המדווחים על אי-ביטחון תזונתי (ניכר) בקרב החרדים גבוה רק במעט מהשיעור של יהודים בכלל, ונמוך מהותית משל ערבים

מקור: המוסד לביטוח לאומי, סקר אי-ביטחון תזונתי, 2018. *הנתונים חושבו על פרטים. נתונים לשנת 2016, גילי 18 ומעלה.

תוחלת חיים

תוחלת חיים בלידה לפי אשכול חברתי-כלכלי ביישובים המונים למעלה מ-50,000 תושבים

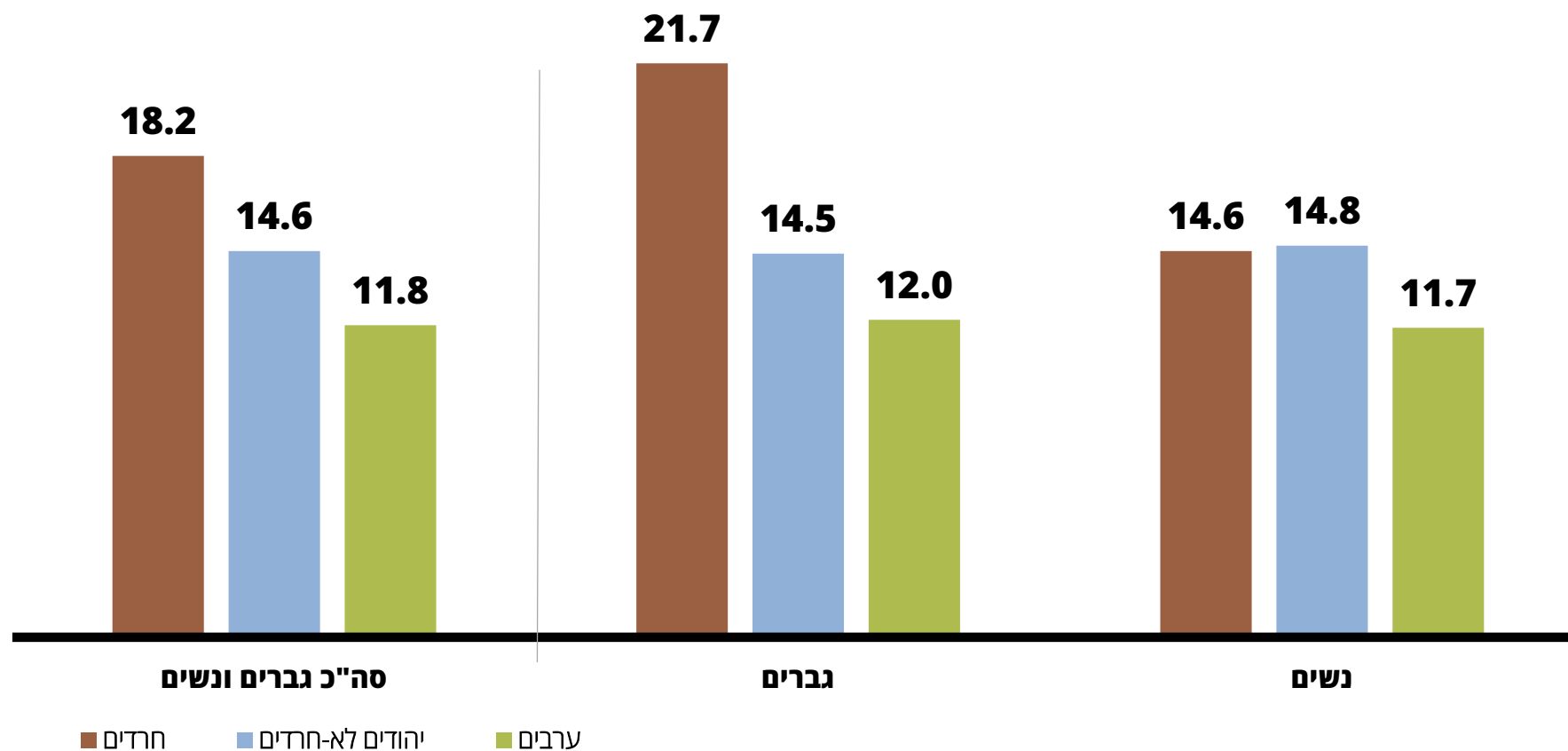
תוחלת החיים ביישובים החרדים גבוהה באופן חריג בהינתן האשכול החברתי-כלכלי של היישוב

"פרדוקס בני-ברק"

מקור: עיבודים לקובץ רשויות מקומיות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017. תוחלת החיים מחושבת לשנים 2013-2017 לפי ממוצע פשוט של תוחלת החיים השנתית.

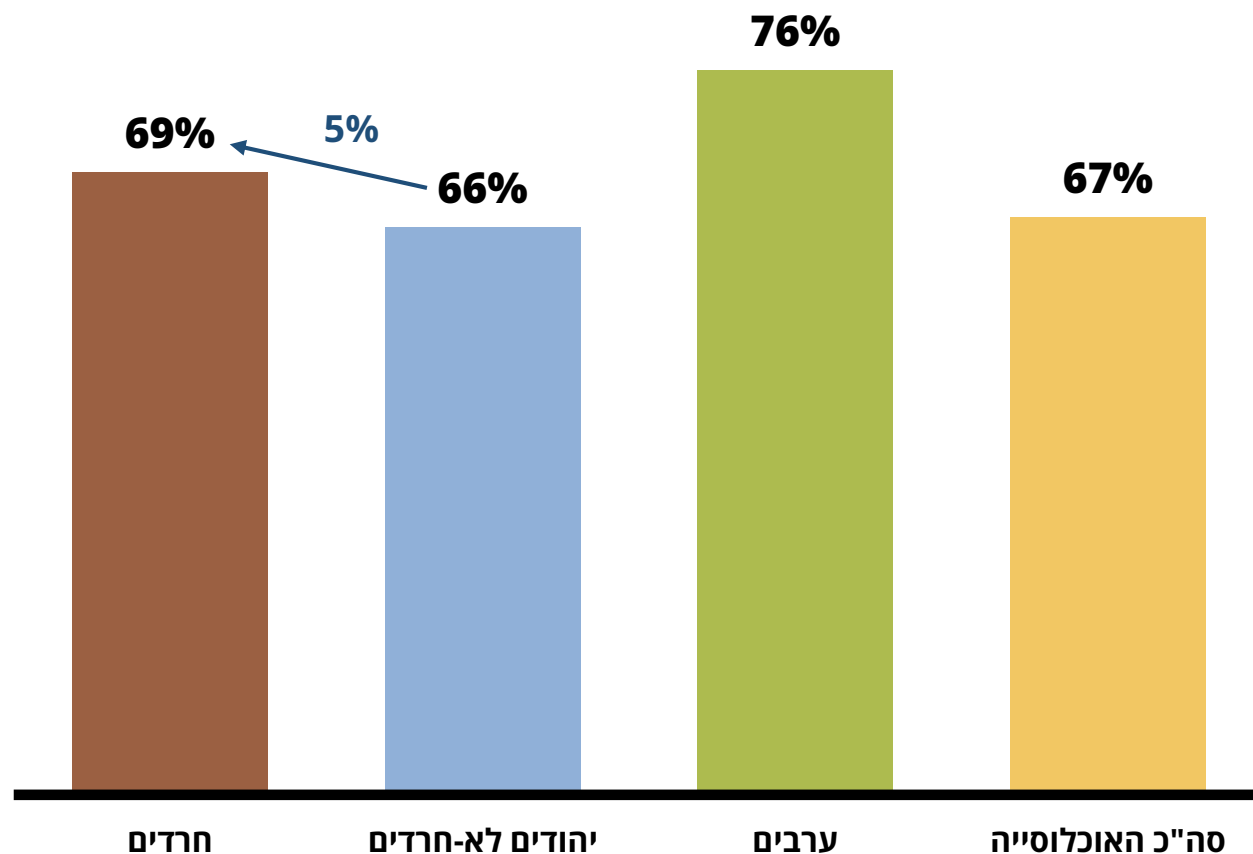

מספר שנות לימוד

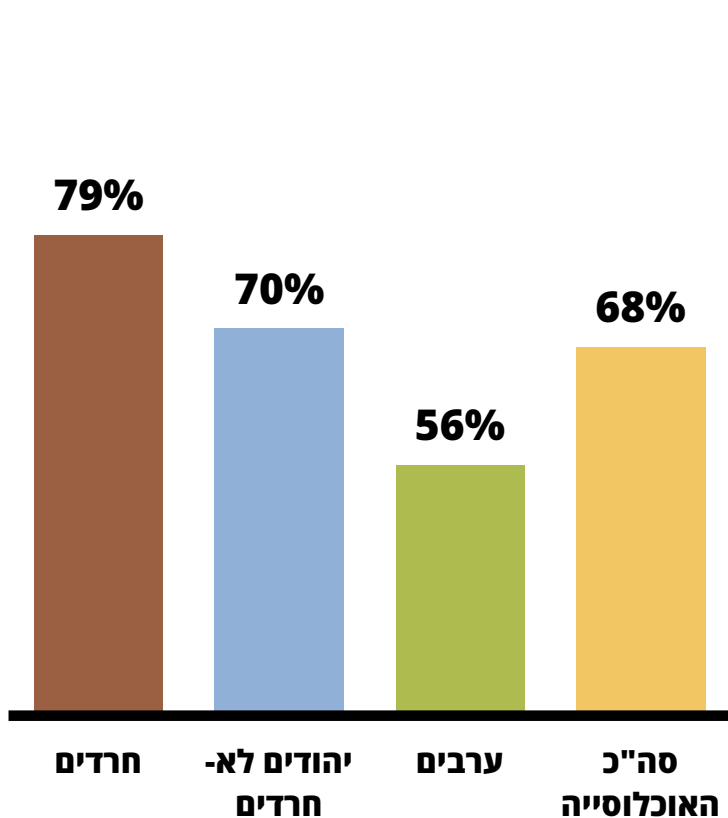
מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017. (חרדים – לפי הגדרה עצמית). גילים 25-64.

שיעור הבעלות על דירה של משקי בית

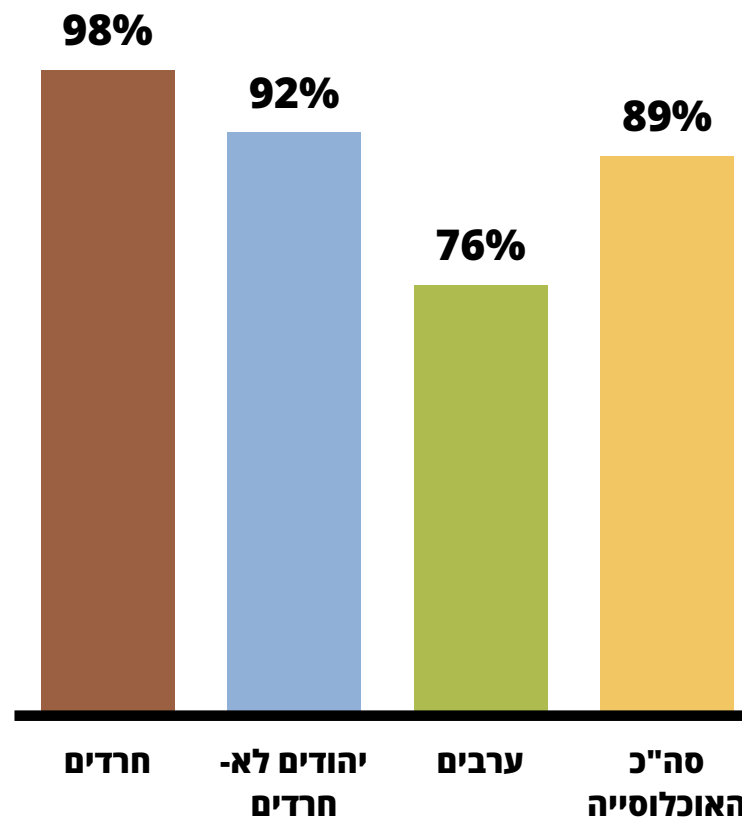

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית - מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: סקר הוצאות המשפחה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים - לפי הגדרה עצמית).

שיעור המדווחים שהם מצליחים להתמודד עם בעיות

שיעור שבעי הרצון מהחיים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים – לפי הגדרה עצמית).

הלימודים בישיבה,

- **מקנים מעמד חברתי גבוה**

- הימצאות בצמתי קבלת החלטות, וייעוץ לאחרים בענייני הלכות

- שידוכים לילדים

- מוסדות לימוד לילדים

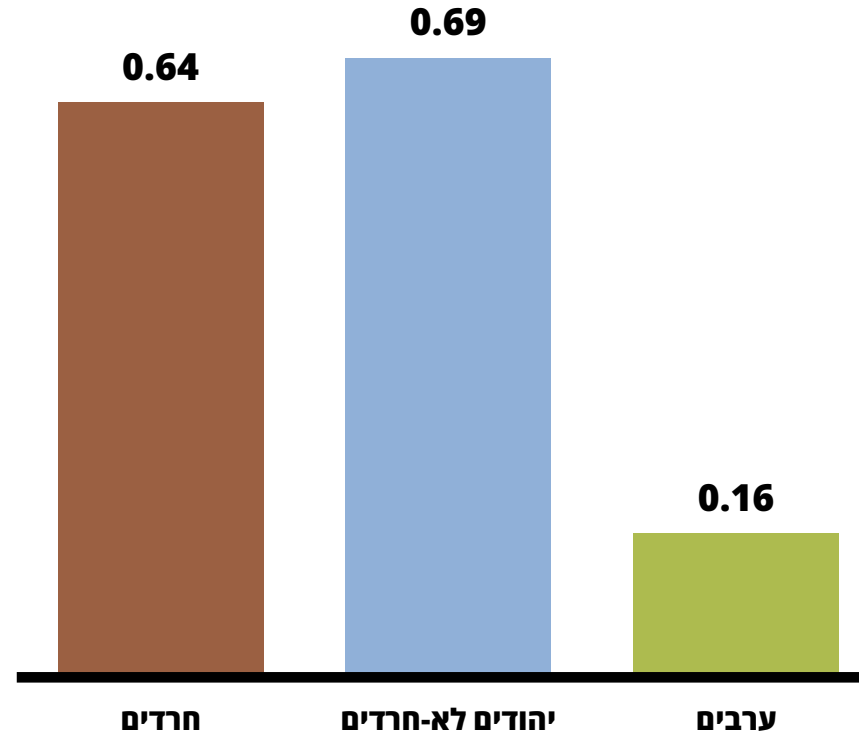
- **מעלים את תחושת הערך העצמי**

מדד איכות חיים מצרפי (יחסי)

ב-3 מ-9 תחומים, איכות החיים של החרדים במקום הראשון:

- בריאות
- רווחה אישית וחיי משפחה
- חיי קהילה וחברה

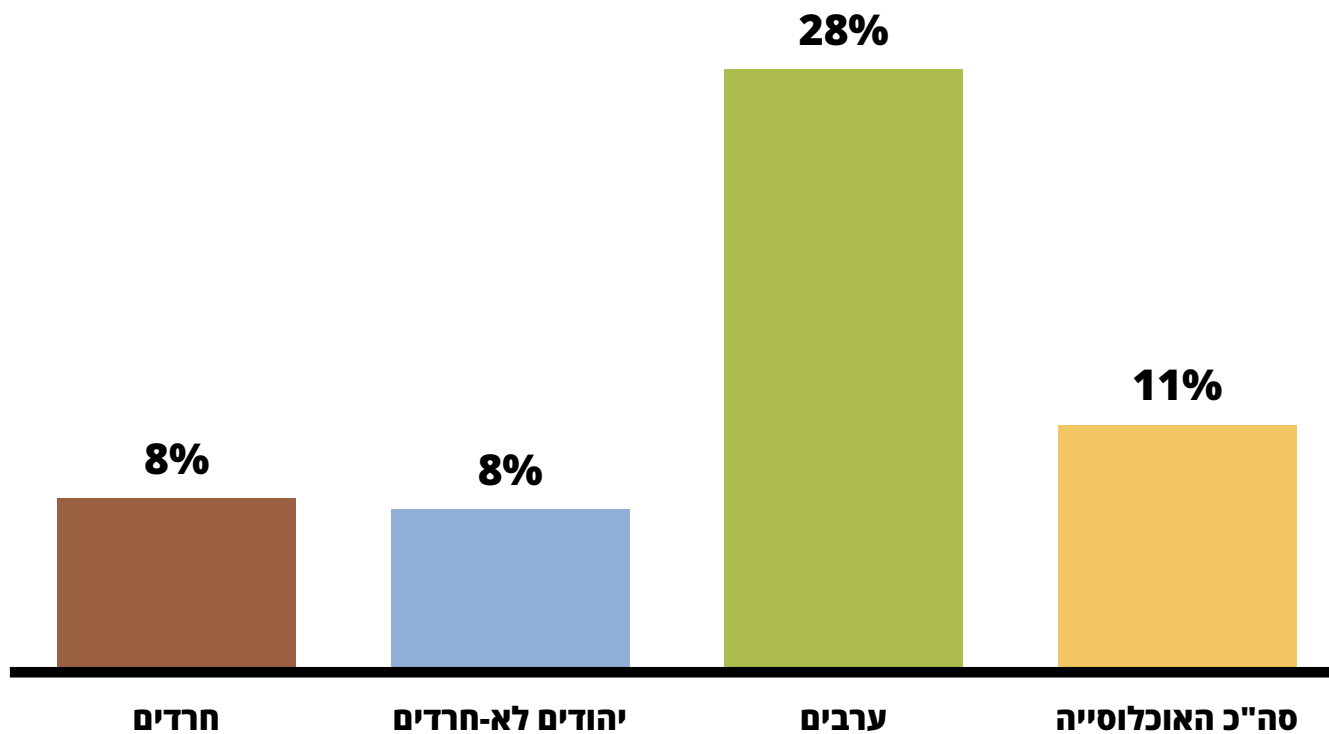

מדד איכות החיים המצרפי מורכב מ-9 תחומים כל תחום כולל 5 מדדים - אובייקטיביים וסובייקטיביים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית - מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות.

תחושת עוני פרדוקס הכלכלי

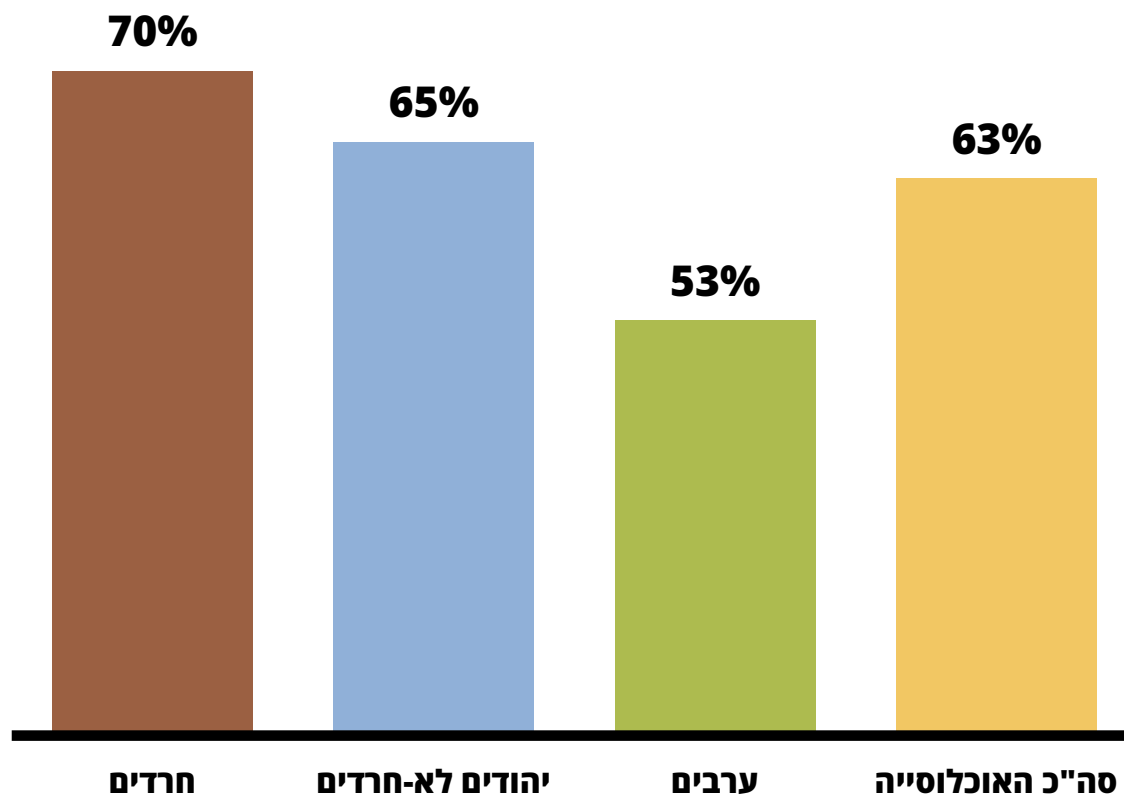
שיעור האנשים החשים עוני

למרות שיעורי העוני הגבוהים, רבים אינם תופסים את עצמם כעניים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים – לפי הגדרה עצמית).

שיעור המרוצים ממצבם הכלכלי

למרות ההכנסות הנמוכות, שיעור החרדים המרוצים ממצבם הכלכלי הוא הגבוה ביותר

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים – לפי הגדרה עצמית).

העובדות הידועות

- הכנסה נמוכה
- שיעור עוני גבוה

התורה הכלכלית גורסת:

אין יש מאין

העובדות הידועות

- שביעות רצון גבוהה
מהמצב הכלכלי
- לא רווחת תחושת עוני
- איכות חיים גבוהה

התורה הכלכלית גורסת:

יש מיש

תרבות ותפיסות שונות

- **הסתפקות במועט**

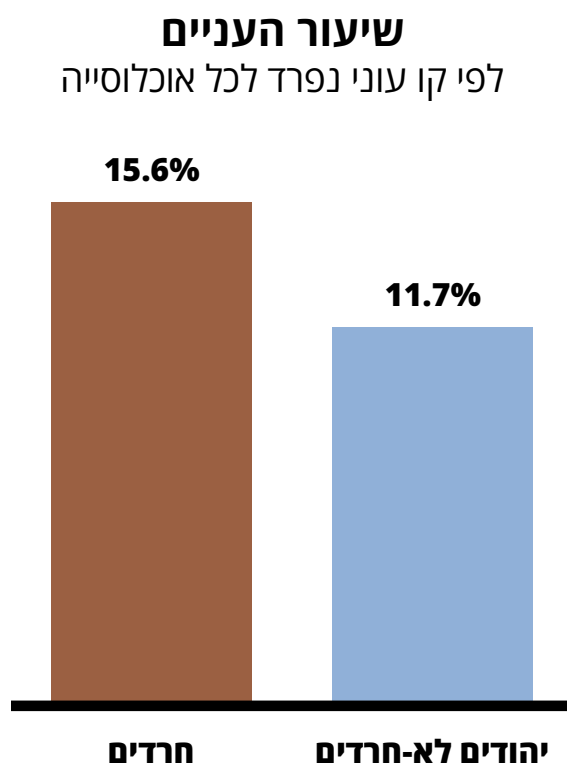
"פֶּת בְּמַלַּח תֹּאכַל וּמִים בְּמִשׁוּרָה תִּשְׁתֶּה" (משנה, אבות ו', ד')

- **שמח בחלקו**

"אִיזְהוּ עֲשִׂיר - הַשְּׂמִיחַ בְּחֵלְקוֹ" (משנה, אבות, ד', א')

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית - היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות.

תפיסת 'העוני היחסי' – דפוסי החיים של פרט והשקפתו קשורים בחברה שבה הוא חי

- קבוצת הייחוס הרלבנטית לחרדים היא החברה החרדית
- החרדים נוטים להתגורר ביישובים נפרדים או בשכונות נפרדות
 - הסתגרות מכוונת מהחברה הכללית, לשמירה על הערכים, התרבות והצביון החרדי
 - התבדלות בכל תחומי החיים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון נתונים ל-2017). עיבודים לסקר הוצאות משק הבית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים – לפי הגדרה עצמית).

גורמים לעוני

- **שוק העבודה**
 - מספר נמוך של מפרנסים במשק הבית
 - לימודים שאינם מותאמים לצרכי שוק העבודה
- **דמוגרפיה**
 - משפחות גדולות – מספר רב של ילדים

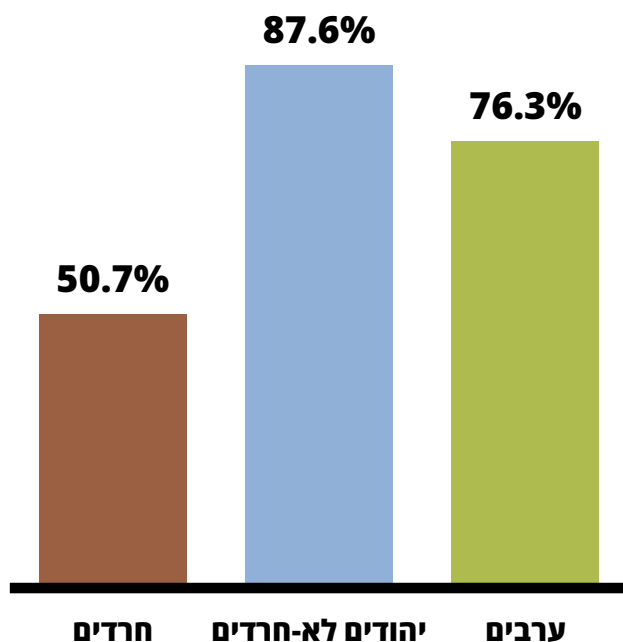
ממאפייני עוני -
עוני הוא תוצאה של
כשלים וחסמים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית - היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון ל-2016).
* Karnit Flug and Nitsa (Kaliner) Kasir, "Poverty and Employment and the Gulf between them", *Israel Economic Review*, Vol. 1, p. 55-80, 2003.

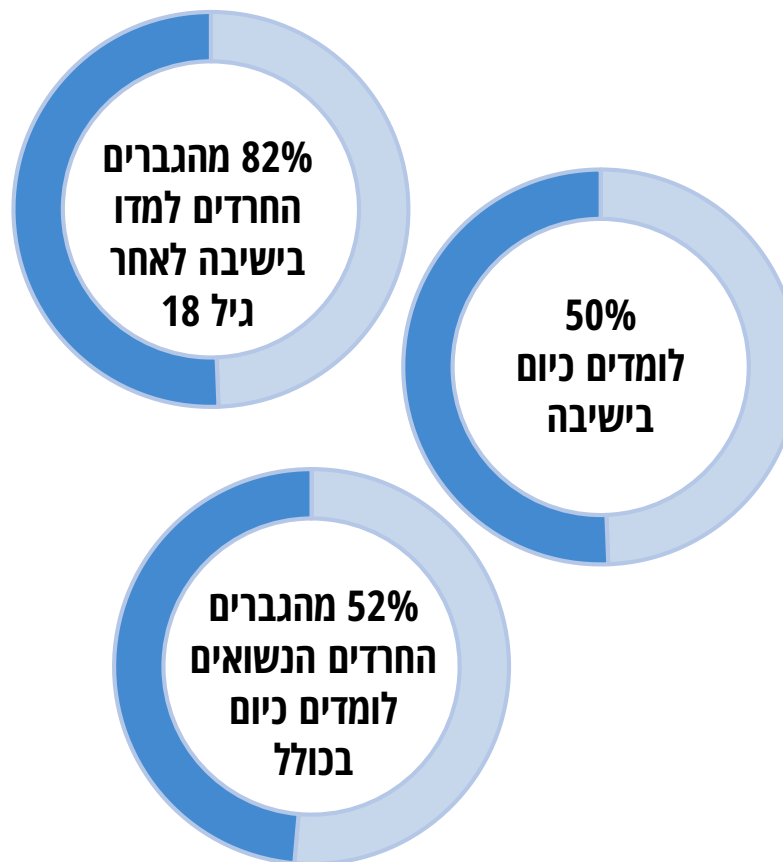
יציאה לעבודה

העדפת לימודי קודש על פני יציאה לעבודה

שיעור תעסוקה של גברים

מקור: עיבודים לסקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2018, גיל העבודה העיקרי (חרדים לפי הגדרת המועצה הלאומית לכלכלה).

מקור: עיבודים לסקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017. (ישיבה: ישיבה גבוהה, ישיבה גדולה, או כולל). גיל 18 ומעלה.

"לא ימוש ספר התורה הזה מפיק והגית בו יומם ולילה..."

(יהושע, א', ח')

נשים

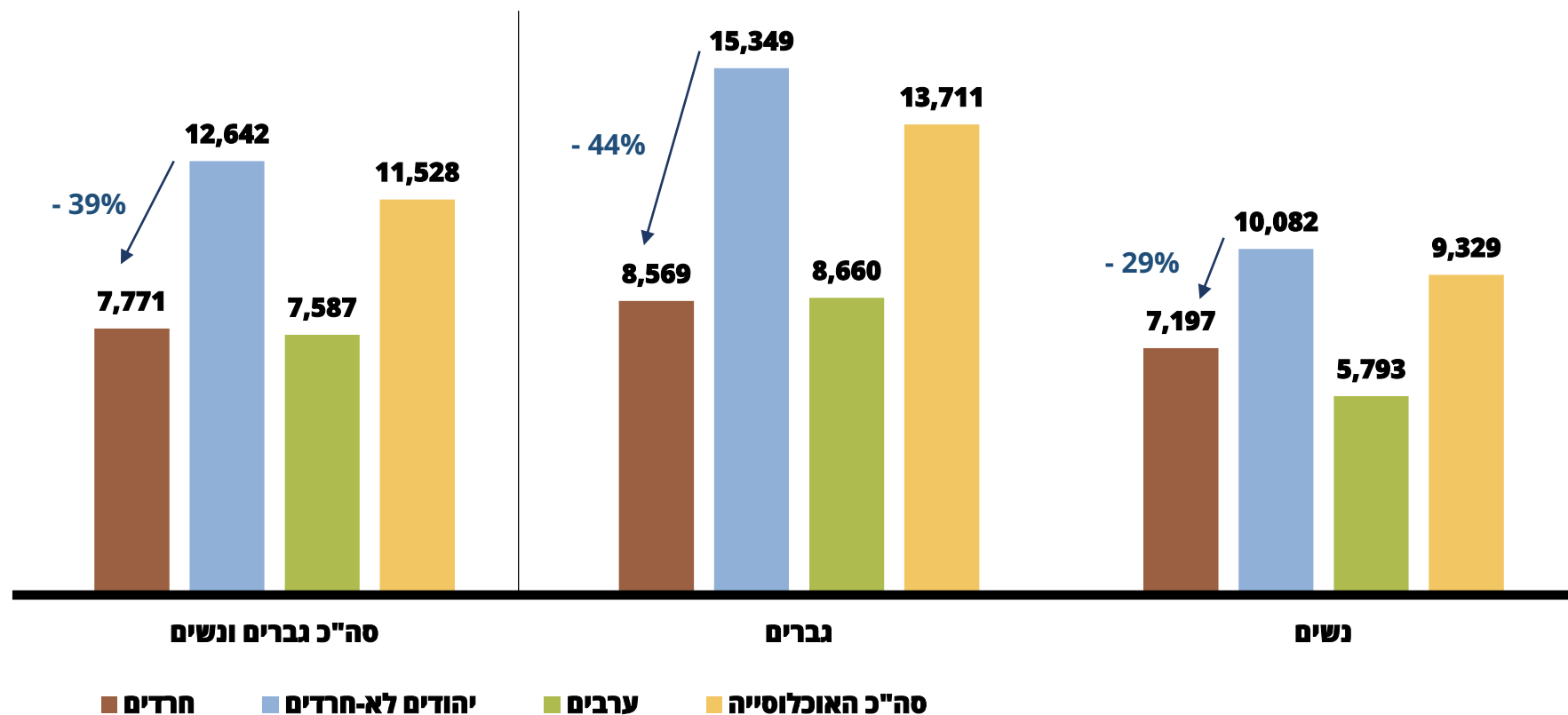
- מתחנכות בבית יעקב
- מטרה מרכזית – הסמינרים כגוף מחנך המקנה ערכים תרבותיים חרדיים
- גם ההכשרה לשוק העבודה מתבצעת בעיקר בסמינרים
- לימודי ליבה בתיכון – נלמדים אך חלקית
- רמת לימודים אינה מספקת
- דגש על הוראה – בעשור וחצי האחרונים הוכנסו מקצועות נוספים

גברים

- מתחנכים בישיבות
- לימודים בדגש על לימודי קודש ולא על הכשרה לשוק העבודה

הסתייגות של רבים מלימודים אקדמיים

הכנסה חודשית לשכיר לפי מגדר, גילים 25-64, שנת 2017

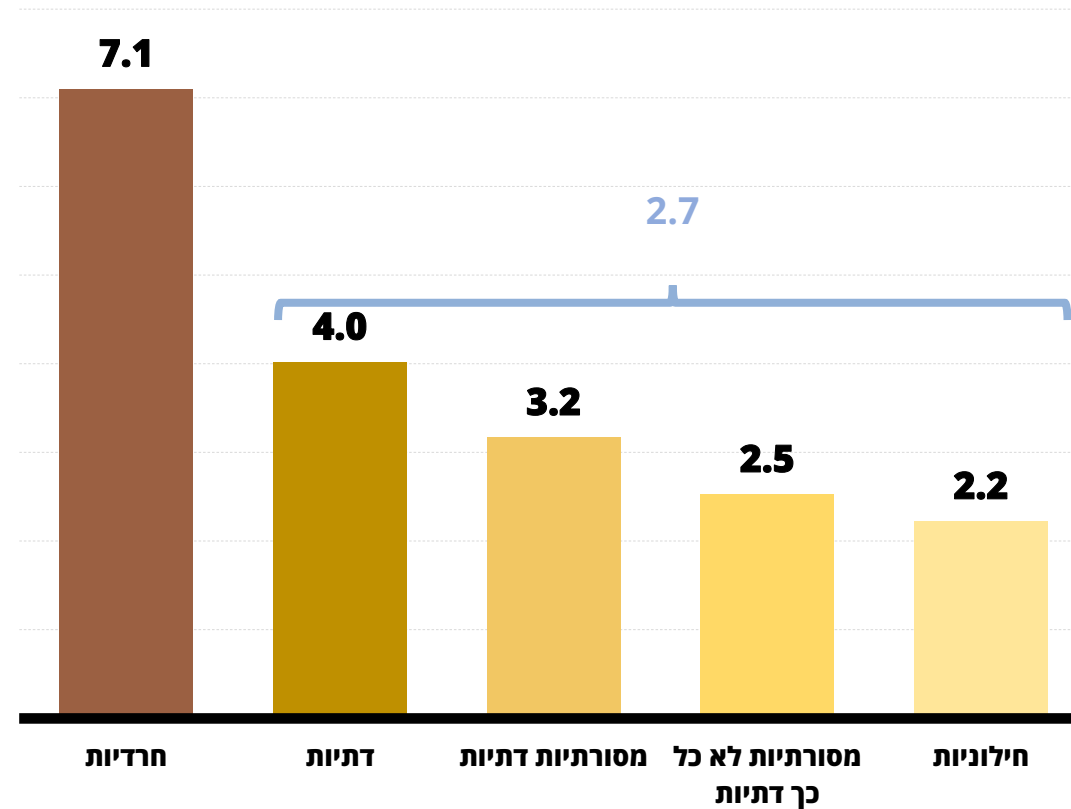
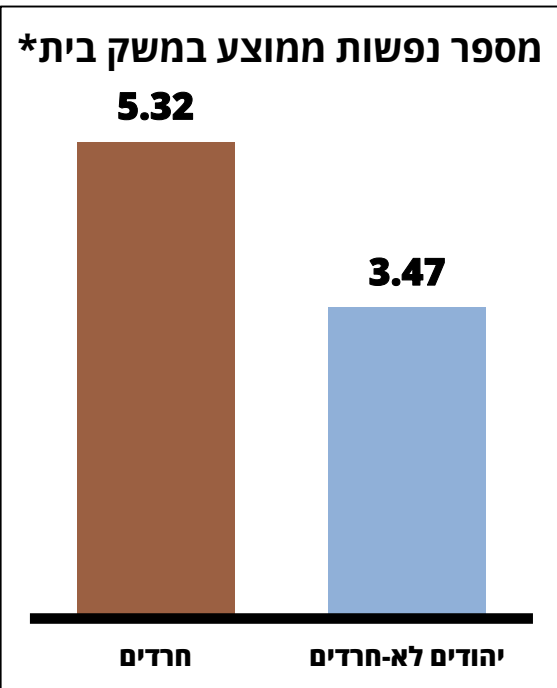
מקור: עיבודים לסקר הוצאות משק הבית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים - לפי הגדרה עצמית). כולל שכר מעבודה זמנית, עבודה שכירה או עבודה מזדמנת.

מספר ילדים לאשה

מספר ילדים ממוצע (פריון ילודה) לאשה יהודית, 2015-2017

"כל המוסיף נפש
אחת מישראל, כאילו
בנה עולם"

(משנה תורה, הלכות אישות, ט"ו, ט"ז)

מקור: נתוני למ"ס. * עיבוד לנתוני סכ"א 2017.

גורמים לעוני

• שוק העבודה

- מספר נמוך של מפרנסים במשק הבית
- לימודים שאינם מותאמים לצרכי שוק העבודה

"ותלמוד תורה
כנגד כלם"
(משנה פאה, א', א')

• דמוגרפיה

- משפחות גדולות – מספר רב של ילדים

מצוות "פרו ורבו"

ה"עוני" החרדי הוא ברובו תוצאה של בחירה מודעת באורח חיים, ולא תוצאה של כשלים וחסמים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון ל-2016).
* Karnit Flug and Nitsa (Kaliner) Kasir, "Poverty and Employment and the Gulf between them", *Israel Economic Review*, Vol. 1, p. 55-80, 2003.

התנהלות כלכלית ופיננסית

הוצאות צריכה

"תלמיד חכם, מכלכל
דבריו במשפט, אוכל
ושותה זזן את אנשי
ביתו כפי ממונו
והצלחתו"

(משנה תורה, הלכות דעות, ה', כ')

צריכה נמוכה

- **קונים כשצריך** – לא נפוצה "תרבות הצריכה המערבית"
- **צריכה נמוכה של תחבורה, תקשורת, תרבות ונופש** – מרכיב גדול בלק משמעותי מההוצאות בחברה הלא-חרדית
- **שימוש חוזר במוצרים** – בתוך ובין משפחות
- **נופש** – החלפת דירות

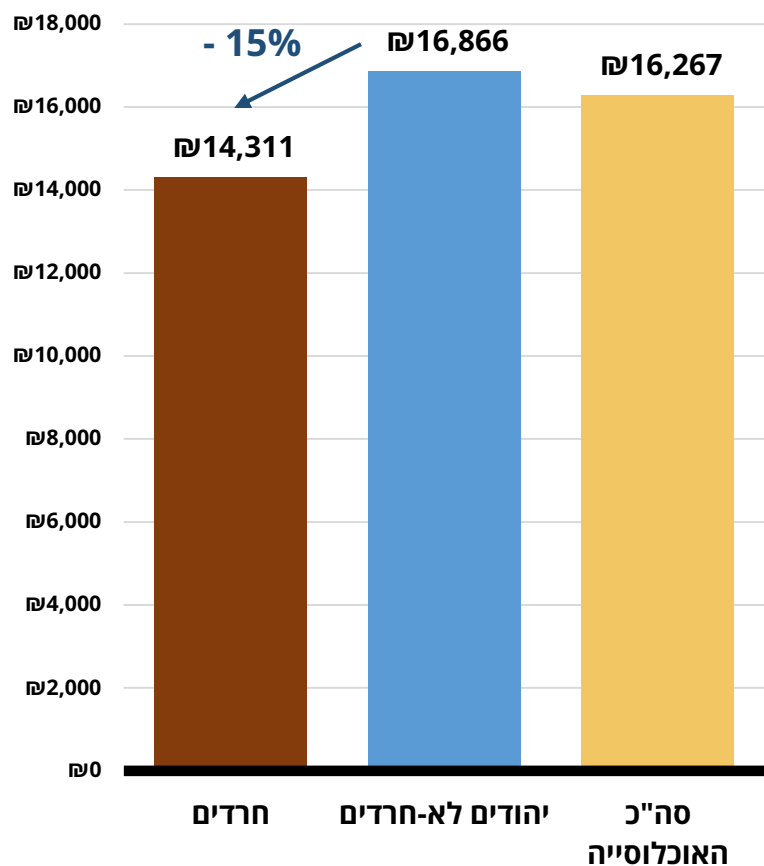
מחירים זולים

- **מחירים נמוכים** – מחירים מותאמים ליכולת הקנייה (מותגים ייעודיים)
- **קנייה קולקטיבית מאורגנת (ניצול כוח הקנייה)**

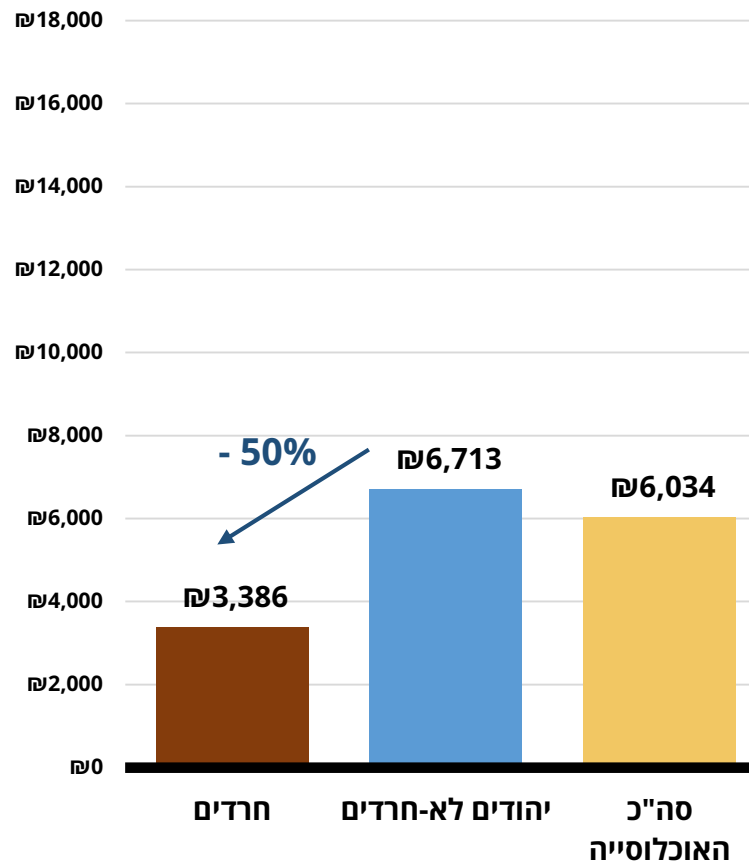
ההוצאות של חרדים
נמוכות בהשוואה ליהודים
לא-חרדים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות.

הוצאה למשק בית

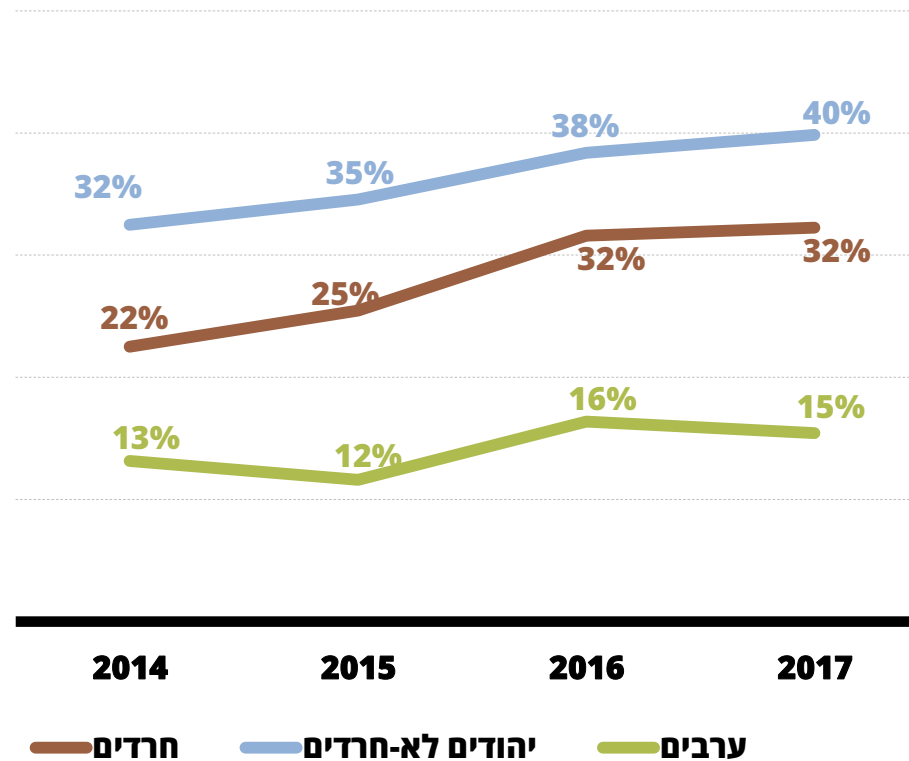
הוצאה לנפש

מקור: ניצה (קלינר) קסיר, 2019. נתונים: סקר הוצאות משק הבית של הלמ"ס, שנת 2017. חרדים- לפי הגדרה עצמית. הוצאה כוללת- כל סעיפי ההוצאה כולל הוצאה עד דיור וכן שירותי צריכה למכונית שאינה בבעלות.

שיעור המצליחים לחסוך חלק מהתקציב השוטף של משק הבית

גורם מעודד חיסכון
 נורמה רווחת לפיה חלק ניכר מעלויות השאת הילדים מוטלות על ההורים

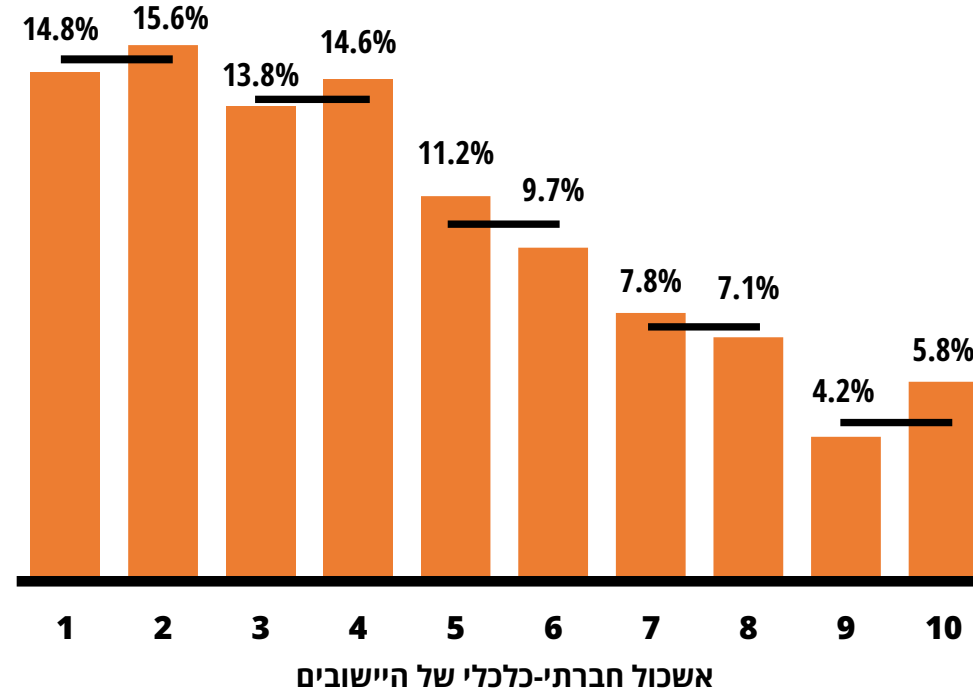
מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2017. "רווחה ויציבות פיננסית בחברה החרדית: עניים אך חוסכים", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: עיבודים מיוחדים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לסקרי אמון צרכנים, 2014-2017 (חרדים - לפי הגדרה עצמית). בני 21 ומעלה.

התנהלות פיננסית: בעלי חוב

"לֹאֵה רָשָׁע וְלֹא יִשְׁלִים"
(תהלים ל"ז, כ"א)

חייבי הוצאה לפועל

בני 20 ומעלה, לפי אשכול חברתי-כלכלי של הישובים, שנת 2016

חייבי הוצאה לפועל ביישובים חרדיים

שיעור חייבי הוצאה לפועל ביישוב	שם היישוב	אשכול חברתי-כלכלי
3%	מודיעין עילית	אשכול 1
6%	ביתר עילית	אשכול 1
6%	רכסים	אשכול *2
6%	אלעד	
6%	בני ברק	

מקור: נתונים מתוך רפי גולן, "אפיון החייבים של הוצאה לפועל לפי המעמד החברתי-כלכלי של מקום מגוריהם", רשות האכיפה והגבייה, 2018. חייבים בני 20 ומעלה שיש להם תיקים בהוצאה לפועל שנת 2016. * גם בעמנואל, הנמצאת באשכול חברתי-כלכלי 2, השיעור נמוך בהשוואה לרשויות אחרות באשכול, אך הנתון אינו מפורט במחקר.

מערכות תמיכה קהילתיות

שיעור משקי הבית התורמים וגובה התרומה החודשית

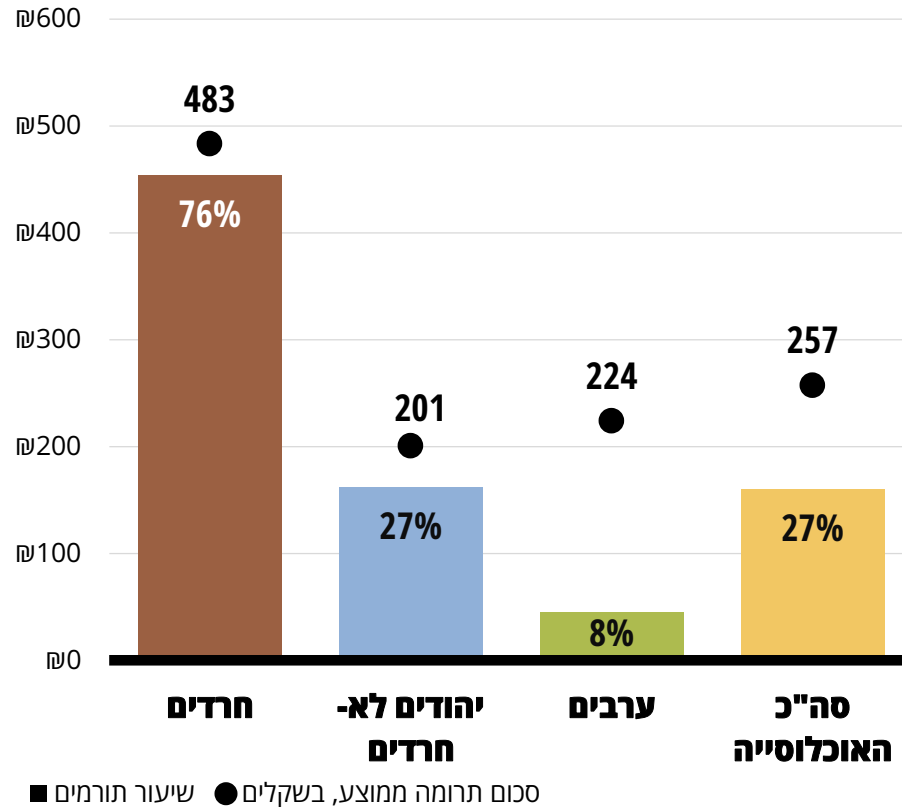
תמיכה קהילתית: תרומות

דגש על סיוע פנים קהילתי -

"עניי עירך קודמין" (בבא מציעא, דף ע"א)

שיעור מקבלי תרומות בחברה החרדית הוא למעלה מפי עשרה בהשוואה ליהודים לא-חרדים

- תרומות במוצרים
- תרומות המופנות למוסדות (כמוסדות חינוך), מסייעות לצמצום הוצאות משקי הבית החרדיים

"שקולה צדקה כנגד כל המצוות"

(מסכת בבא בתרא, דף ט' ע"א)

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף וצחור-שי, 2016. "מתן תרומות כספיות בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון נתונים ל-2017). נתונים: סקר הוצאות משק הבית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים - לפי הגדרה עצמית).

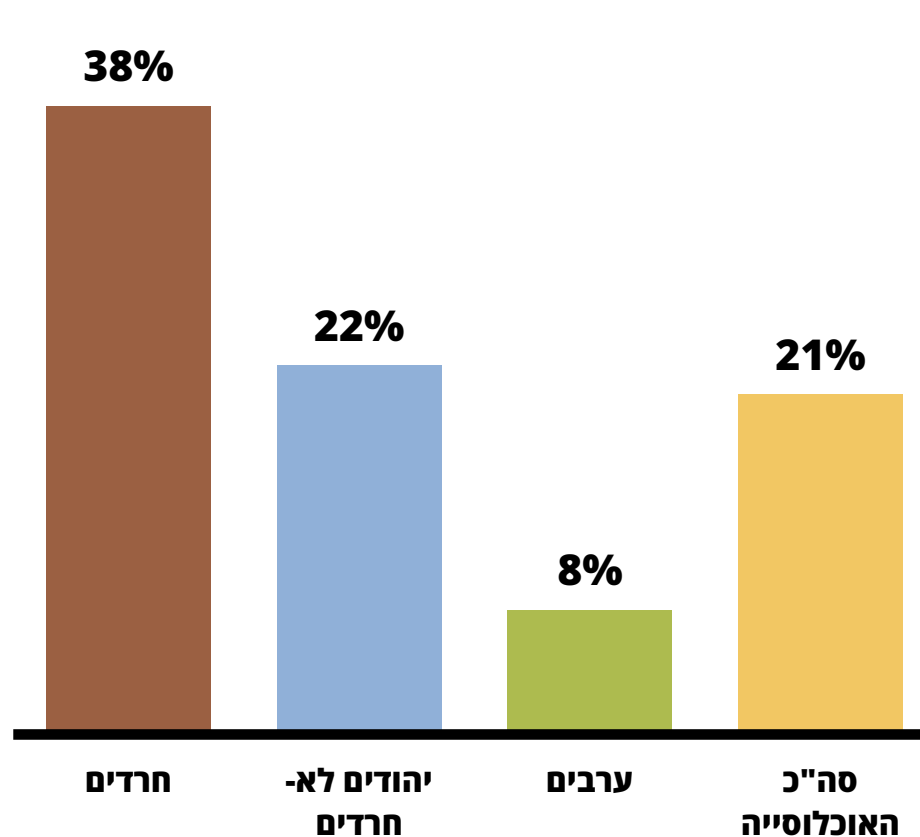
תמיכה קהילתית: התנדבות

"אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יַעֲזֹרוּ
וְלֹאֲחֵיו יֹאמְרוּ חֶזֶק"

(ישעיהו, מ"א, ו')

שיעור המתנדבים, שנת 2017

ההתנדבות והסיוע הקהילתי
מצמצמים הוצאות משקי הבית
החרדיים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר, חדוה לויץ ואסף צחור-שי, 2017. "מתנדבים בחברה החרדית – תפיסות ההתנדבות, היקפיה ודפוסיה", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: הסקר החברתי לשנת 2017 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. בני 20 ומעלה.

לחרדים נגישות גבוהה להלוואות הניתנות דרך גמ"חים או פרטים

- ללא ריבית
- בפריסה נוחה של ההחזרים

• המניעים השונים של המלווים

- מצווה
- סיוע לחברי הקהילה
- אי שימוש של חלק מהאוכלוסייה בתכניות חסכון בנקאיות בשל הקפדה הלכתית
- הקדש להנצחת קרוב משפחה שנפטר ולעילוי נשמתו
- התרומות וההפקדות בגמ"חים מקנות, לעיתים, זכויות עתידיות

"אל-תקח מאתו נֶשֶׁך וְתִרְבִּית, וְיֵרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ; וְחֵי אָחִיךָ, עִמָּךְ"

(ויקרא, כ"ה, ל"ו)

מקורות: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. ניצה (קלינר) קסיר, 2018. "מיהו עני? חובות בחברה החרדית היבטים שונים של עוני ודרכי התנהלות פיננסית בקרב הציבור החרדי", בתוך: אסופת מאמרים, סיכום פעילות הרשות ומבט על אתגרי העתיד. רשות האכיפה והגבייה ואוניברסיטת תל אביב.

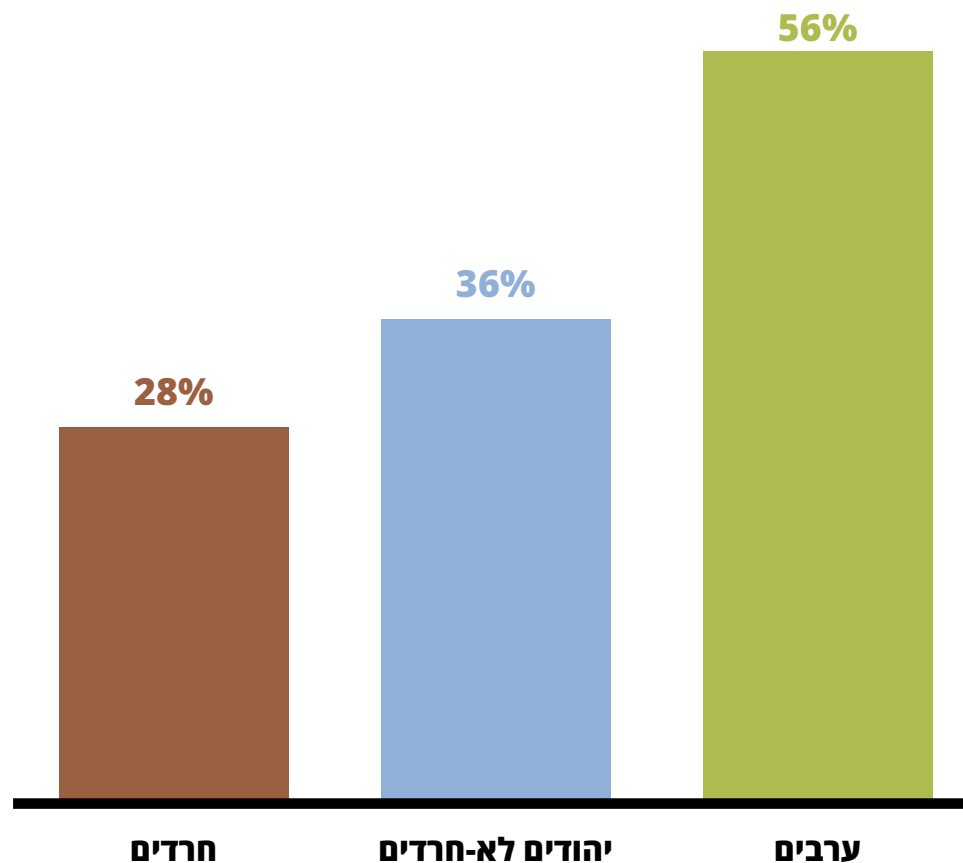
לסיכום והערה לסיים

תחושת עוני במהלך החיים

שיעור האנשים שאי פעם חשו עניים

הנחת המדיניות שקיימת בעיית עוני חמורה בחברה החרדית, אינה נכונה. כתוצאה מכך, האפקטיביות של כלי המדיניות הסטנדרטיים עשויים להיות נמוכים מאוד בחברה החרדית

עיצוב מדיניות מחייב להביא בחשבון את המאפיינים הייחודיים של החברה החרדית

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות (עדכון ל-2016) נתונים: סקר חברתי לשנת 2016 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (בני 20 ומעלה).

החברה החרדית אינה עשויה מקשה אחת

- **חסידיים** – קהילה סובבת סביב האדמו"ר
- **ליטאים** – קהילה סובבת סביב הישיבה וגדולי התורה הליטאיים
- **מזרחיים** – בני עדות המזרח שאימצו את אורחות חייהם של החרדים (בפרט של הליטאים)

פילוחים נוספים כמו:

- חוזרים בתשובה
- חוצניקים
- חרדים מודרניים

הפלגים השונים, ובפרט החסידי, מורכבים מתתי פלגים הנבדלים באורחות חייהם, בלבושם, במוסדותיהם, ולעיתים קיימים מתיחויות ביניהם

"כשם שאין פרצופותיהן
דומין זה לזה כך אין
דעתן שוין זה לזה"

(מדרש במדבר רבה, כ"א, ב')

תודה על ההקשבה